Шта нам је 1. децембар

Пише: Милован Витезовић
субота, 29 новембар 2008 16:28

(НИН, 27.11.2008)

Истиче овај рецесијски новембар и као месец деведесетогодишњице окончања Првог светског рата и стварања нових држава Европе на простору поразом нестале Аустроугарске монархије.

Ову годишњицу су уз европско-унијалне обзире славиле и славе земље савезнице из победничке Антанте и тада новостворене земље.

Београд није посебније славио 1. новембар, када га је пре деведесет година ослободила Прва армија генерала Петра Бојовића и када је српска војска и војска југословенских добровољаца, изласком на јужни Јадран и преласком Дрине, Саве и Дунава, започела десетодневно ослобађање свих крајева у којима живе Срби, који ће се завршити српским потписом мира са Мађарском, односно Угарском, јужним делом двојединe краљевине. Овај мир је 11. новембра 1918. са мађарским министром рата у Београду потписао војвода Живојин Мишић, начелник Српске врховне команде, у име савезничког команданта армија Солунског фронта Франшеа д'Епереа.

Србија је 11. новембра, кад и савезници, обележила дан окончања Првог светског рата, али не Мишићевог потписа, већ истодневног главног потписа Петеновог на документу о капитулацији Немачке.

Ова велика годишњица на југословенским просторима обележава се само у Србији.

У Новом Саду је 25. новембра обележена годишњица Велике скупштине од 757 посланика Срба, Буњеваца, Словака, Русина, Шокаца, Хрвата и Немаца из 211 општина

Баната, Бачке и Барање, чија је једногласна одлука била: „Прикључујемо се Краљевини Србији, која својим досадашњим радом и развитком ујемчава слободу, равноправност, напредак у сваком правцу, не само нама, него и свима словенским, па и несловенским народима који с нама заједно живе.”

Црна Гора није 26. новембра славила деведесетогодишњицу Подгоричке скупштине посланика, сазване на сличан начин као и скупштина у Новом Саду, са скоро истом одлуком, формулисаном као уједињење Краљевине Црне Горе са Краљевином Србијом и да се династија Петровић замењује династијом Карађорђевић. Пред ову необележену годишњицу било је најава људи актуелне власти да се ова скупштина, у светлу садашњих прилика, прогласи историјски ништавном, па чак и издајничком.

Македонија сем Илиндана не признаје и не обележава ништа пре њеног васпостављања. Такав је њен однос и према српским војничким гробљима.

Босна и Херцеговина, која се за приступ Краљевини Србији изјашњавала током новембра 1918. године по окрузима и општинама у садашњем претпринциповом европском гувернерству и не помишља на ову годишњицу, која би се могла претворити у нове поделе.

Што се Хрватске и Словеније тиче, оне су за прећуткивање ако не целе годишњице, оно бар главних историјских чињеница, или их, ако се не могу прећутати, дају у сопственом светлу, па и преокренуте у сопствену корист. О томе је већ писано.

Зато је питање како ће се и Србија, и Хрватска и Словенија односити према 1. децембру 1918 – деведесетогодишњици која баш долази.
Први децембар 1918. године чинио нам се као најнеспорнији датум у скоро осмодеценијској историји Југославије. Историје, уџбеници и енциклопедије га бележе као дан проглашења уједињења Срба, Хрвата и Словенаца у истоимену краљевину, која ће се потом назвати Југославија, а после Другог светског рата Република Југославија, уз разне демократске, федералне и социјалистичке атрибуте.
Међутим, тај датум је сам за себе споран.

Погледајмо у најкраћем нека збивања која су претходила овом датуму.

Августа 1917. године српска влада и Југословенски одбор издали су на Крфу декларацију као једини и неодступни захтев Срба, Хрвата и Словенаца да после рата, по начелу слободног самоопредељења, буду у једној слободној и независној држави, која ће бити уставна, парламентарна монархија са династијом Карађорђевића.

Замишљало се како ће се ослобођење и уједињење извршити тако што ће српска и савезничка војска истерати аустријску из тих крајева, освојити их и прогласити државу по одредбама Крфске декларације.

Са српском и савезничким офанзивама Аустроугарска се брже распадала изнутра, него што је војно губила положаје. И њени народи, осећајући крај царства, ослобађали су се сами и стварала своје одборе и своја већа. Ти одбори и та већа су се одмах постављали као „државе" са којима би тек требало преговарати и погађати се да пристану на уједињење са Србијом. Тако је 29. октобра 1918. у Загребу основано Народно вијеће Словенаца, Хрвата и Срба, састављено већином од посланика угарског парламента у Пешти и Царевинског већа у Бечу, који су тамо гласали и за ратне кредите и рат са Србијом. Они су сада изјавили жељу да српска војска не прелази преко Дрине, Саве и Дунава. И пре него што су те жеље стигле, српске армије су већ прешле и Дрину, и Саву и Дунав.

Италијанска војска је, по Лондонском уговору, започела своје нападе 24. октобра 1918. на армије аустријског генерала Бојевића и брзо их победила у бици код Виторио Венета. Аустроугарска војска се на овом фронту повлачила у расулу, уз све мање отпоре.

Већ првих недеља октобра италијанска војска је прошла Трст и започела надирање у два правца. У правцу Истре и Далмације, које су јој обећане Лондонским уговором, и према Загребу и Љубљани.

Народно вијеће из Загреба је тражило помоћ од Српске врховне команде, али и од регента Александра Карађорђевића да им пошаље дипломатског заступника.

Српска врховна команда им је хитно послала пукове у Загреб, у Љубљану и у Сушак, а потом и у Сплит. Војвода Степа Степановић је добио заповест да прво запоседне Плоче, а потом и јужну Далмацију.

Престолонаследник Александар је за дипломатског изасланика Србије код Народног вијећа именовао пуковника Душана Симовића.

Са пуковником Душаном Симовићем прваци Народног вијећа су покушали да започну преговоре о уједињењу, постављајући предуслов првог формирања државе СХС на целом јужнословенском простору из Аустроугарске.

Не околишући, пуковник Симовић им је рекао: „Србија, која је у овом рату дала 1,5 милион жртава за ослобођење и уједињење своје једнокрвне браће преко Дунава, Саве и Дрине, не може ни у ком случају дозволити да се не њеним границама формира нека нова држава, која би у свој састав узела све њене сународнике, и да, после четворогодишњих мука и потпуног пораза непријатеља, остане у позадини и све плодове добијене победе препусти другима, који су у рату учествовали на непријатељској страни. Србији – по праву оружја, а на основу уговора о примирју с Мађарском, који је потписао војвода Мишић, као опуномоћеник команданта савезничких војски на Солунском фронту, ђенерала Франшеа д'Епереа, припада следећа територија: Банат до линије Оршава – Карансебеш – Марош – Арад – испод Сегедина; Бачка до линије Хоргош – Суботица – Баја; Барања до линије Батасек – Печуј – Барч, и даље реком Дравом до Осијека; Срем и Славонија до линије железничке пруге Осијек – Ђаково – Шамац; цела Босна и Херцеговина и Далмација до рта Планке. Ван те територије ви се можете опредељивати по вољи; да идете са Србијом или да формирате засебну државу."

После сазнања шта је у мировном уговору, дошло је до поделе у Народном вијећу, које је у гневу распустио Стјепан Радић, започевши своју борбу против Србије, против Срба и против Карађорђевића, па у много чему и против интереса Хрвата, улазећи у савезе са Италијанима и Мађарима.

Преокрет, па и отрежњење у Народном вијећу, донео је доктор Јосип Смодлака, делегат Далмације: „Господо, дошао сам из Далмације са поруком Загрепчанима да вам кажем да не можете диктирати услове уједињења са славном Србијом... Ви хоћете да правите ортаклук са једном славном фирмом... И улазећи у ортаклук, ви хоћете да постављате услове, ви који нисте ни пропала фирма... У тај ортаклук Далмација ће ући издвојено ако

ви нећете одмах безусловно... Док нас талијанска војска не запоседне...”

На доктора Смодлаку надовезао се Мате Дринковић: „Морамо ипак гласно признати да је српска Краљевина изашла у овом рату побједницом, а ми да смо побијеђени. Срби, који би у тој хрватској држави били, а којих има 20 посто, зацијело би, и то с правом, тражили и надаље сједињење са Србијом. Талијани би тражили испуњење Лондонског уговора, и тако би дошли међу Талијане и Србију која заиста онда не би имала разлога да се ради нас излаже талијанском непријатељству... Стојимо пред дилемом, или да прихватимо самосталну републику, која би обухватила 4 жупаније, или да прионемо уз Србију. Ту нема више дилеме...”

После Дринковића говорио је доктор стоматологије Анте Павелић: „Стварање државне заједнице са Србијом биће више у интересу угрожене Хрватске него Србије, која своју државу већ има. Штавише, кад Србија не би хтјела сједињење, ми би Хрвати и Словенци морали то упорно захтијевати, понајвише у нашем интересу. Тко погледа географску карту, видјет ће да је територијна који могу рачунати Хрвати неподесан за снажну државу. Сједињењем са Србијом, Хрватска се више не сматра непријатељском територијом и поштеђена је плаћања ратне штете. Ми нисмо побијеђени, који ће морати платити ратне трошкове, изградити порушено и поправљено, издржавати побједитељеве инвалиде и сиротињу, него смо и ми, братством са Србијом, доспјели међу побједитеље.”

Наравно, у преокрету ни Велика Србија није заборављена. О њој је говорио Јован Бањанин: „Кад бисмо ми сад изашли пред Европу са тезом о три народа, три индивидуалности, Србија би добила велике компензације и била би Велика Србија, а Хрвати и Словенци би били сматрани као непријатељски народи у саставу побијеђене Аустроугарске. Ми, Хрвати, бисмо доживјели највећу несрећу и непоправљиву катастрофу – били бисмо подијељени између Италије, Аустрије, Мађарске и Србије. То је истина која се ничим не може побити. Зато ми све своје присталице морамо увјерити у прихватљивост српске монархије... Уосталом, погледајте данашње наше новине, које пишу ‘Ако су Хрвати и Срби један народ – онда је то јасно... Ако су Срби само православни Хрвати, како читамо у књигама многих наших старих праваша, онда је краљ Петар православни Хрват...”

После свега изабрана је делегација која ће поћи у Београд да преда адресу – предлог о уједињењу престолонаследнику Александру. Да се предухитри надирање Италије.

Делегација се у Београду суочила са великим проблемом. Проблем је био српска демократија. Уједињење није могао прогласити престолонаследник, иако у свему заступник краља Петра. Србија је била уставна парламентарна монархија. Уједињење је могао да прогласи само парламент. А Народна скупштина Краљевине Србије је још била на Крфу. Крф је далеко, а Италијани у Словенији и Истри.
После демократског тражења решења, пронађен је лех специалис, као привремено решење: престолонаследник ће у име краља Петра примити адресу са одлуком Народног вијећа о уједињењу са Краљевином Србијом у уставну и парламентарну Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца и сагласити је са својом жељом да до уједињења дође, кад га потврди Народна скупштина Србије.

Тако је 1. децембра 1918. у Крсмановића кући на Теразијама, привременом двору регента Александра, извршено в.д. уједињење Срба, Хрвата и Словенаца. Примање адресе је било без помпе, без сјаја и без већег присуства српских политичара и других вићеника српских (присутни Стојан Протић и Момчило Нинчић). Камерно „уједињење", на коме је бројнија делегација Народног вијећа.

„Уједињење" је било за спољни утисак, да задржи Италијане. Прогласа ради.

В.д. уједињење је трајало 28 дана. У Београду 29. децембра, на последњем своме заседању, Народна скупштина Краљевине Србије је примила проглас и изгласала уједињење Срба, Хрвата и Словенаца у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца.

Бранислав Глигоријевић, биограф краља Александра, бележи: „Први децембар у дневнику активности регента Александра није посебно обележен неким додатним информацијама, осим пријема делегације Вијећа и његовог одговора на адресу."